

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ხელნაწერის უფლებებით

ლია გაბლიშვილი

**საქართველო და ჩინეთი – ისტორიული
ბმულები ძველი „აბრეშუმის დიდი
გზიდან“ თანამედროვეობამდე**

ისტორიის დოქტორის (Ph.D.) აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ თ ა ც ი ი ს მ ა ც ნ ე

თბილისი – 2022

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე – სადოქტორო პროგრამა: *საქართველოს ისტორია*

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი **ზურაბ ჰაპასქირი**

ექსპერტები:

კახა კვაშილავა – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;

ჯაბა მესხიშვილი – ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი.

ოფიციალური რეცენზენტები:

ნანა გელაშვილი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;

ომარ არღამელია – ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

დისერტაციის დაცვა შედგება 2022 წლის 27 ივნისს, 15 საათზე სსიპ – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის სადისერტაციო საბჭოს* სხდომაზე. მისამართი: ანა პოლიტკოვსკაიას ქ. №26, VII სართული, საპრეზენტაციო ოთახი.

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი: **ლია ახალაძე**, ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

პრობლემის აქტუალობა. XX საუკუნის 90-იან წლები ახალი ეტაპის დასაწყისია 3 ათასწლოვანი ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში. 1992 წ. 31 ივლისს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ თავის რიგებში მიიღო საქართველოს რესპუბლიკა. ამით დასრულდა ქვეყნის რუსული პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სივრციდან (რომელშიც მოქცეული იყო XIX ს. დამდეგიდან) გამოსვლის პროცესი და საქართველო დაუბრუნდა მსოფლიო თანამეგობრობას სრულუფლებიანი სუბიექტის სტატუსით. სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის მოპოვებით საქართველომ კვლავ შეიძინა საგარეო-პოლიტიკური ფუნქცია და საერთაშორისო პოლიტიკის დამოუკიდებელი აქტორი გახდა. ახალმა ქართულმა სახელმწიფომ იმთავითვე გამოკვეთა საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტები, რომლის მაგისტრალური მიმართულება გადის დასავლურ ვექტორზე.

აღნიშნული სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ურთიერთობას მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭებოდეს. პირიქით ქართული სახელმწიფო არანაკლებ ესწრაფვის მჭიდრო პოლიტიკურ-ეკონომიკური კავშირების დამყარება-გაღრმავებას ამ მიმართულებით არამხოლოდ მეზობელ ქვეყნებთან, არამედ გეოგრაფიულად უფრო შორეულ სახელმწიფოებთან, რომელთა შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან ურთიერთობას.

საქართველოსთვის ჩინეთი არასდროს ყოფილა სრულიად უცხო ქვეყანა. ყველა პირობა არსებობს ვივარაუდოთ, რომ ჯერ კიდევ გვიან ანტიკური ხანიდან, როდესაც უნდა ამოქმედებულიყო ე.წ. „აბრეშუმის დიდი გზა“ – საერთაშორისო საქარავნო სავაჭრო მაგისტრალი, რომელიც აკავშირებდა ჩინეთს ხმელთაშუა და შავი ზღვის აუზებთან, ძველ კოლხეთსა და

იბერიაში გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდათ ჩინეთსა და ჩინელებზე. შუა საუკუნეებიდან საქართველოში გაცილებით მეტი უნდა ცოდნოდათ ჩინეთზე, რისი დადასტურებაცაა არამხოლოდ არქეოლოგიური არტეფაქტები, არამედ ქართული წერილობითი მემკვიდრეობა. ქართულ-ჩინური ურთიერთცნობადობა კიდევ უფრო გაიზარდა XIX-XX საუკუნეებში, რასაც ხელს უწყობდა ცალკე ჩინელების (*ლიუ წვენჭოუ/ლაო ჯინჯაო*) ნაყოფიერი მოღვაწეობა საქართველოში და ცალკე „ქართული კოლონია“ – ხარბინში. საბჭოთა პერიოდში – საქართველოს, როგორც სსრ კავშირის ერთ-ერთ რესპუბლიკას, თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში, ჰქონდა გარკვეული ურთიერთობები ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან (ძირითადად კულტურის სფეროში). საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობები სახელმწიფო დონეზე კი იწყება მხოლოდ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ – XX ს. 90-იანი წლებიდან – ესაა თვისობრივად ახალი ეტაპი ორი ქვეყნის ურთიერთობებში.

დღეისთვის ჩინეთი წარმოადგენს ერთ-ერთ მთავარ პარტნიორს სავაჭრო-ეკონომიკურ სფეროში. ჩინეთიდან ხორციელდება მსხვილი ინვესტიციების შემოდინება, რაც დადებითად მოქმედებს საქართველოს ეკონომიკაზე. ამ მიმართულებით ახალი პერსპექტივები გააჩინა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის ამჟამინდელი ლიდერის – *სი ძინჯინგის* „ერთი სარტყელი, ერთი გზის“ ინიციატივამ, რომელშიც საქართველო აქტიურადაა ჩართული. მეტიც, ამ პროექტში საქართველოს განსაკუთრებული ადგილი უკავია, როგორც ევრაზიის შემაერთებელ სატრანსპორტო-სატრანზიტო ჰაბს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, სრულიად ცხადია ქართულ-ჩინურ ურთიერთობებზე მეცნიერულად გამართული ისტორიული ნარატივის შექმნის აუცილებლობა. ამ მიმართულებით კონკრეტული კვლევითი სამუშაოს შესრუ-

ლების აქტუალობას ზრდის ის გარემოებაც, რომ ჯერჯერობით ისტორიოგრაფიაში არ მოგვეპოვება მონოგრაფიული გამოკვლევა, რომელშიც წარმოჩენილი იქნება ჩინეთთან – მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს, თავისი ცივილიზაციური მიღწევებით ცნობილ სახელმწიფოსთან – საქართველოს ურთიერთობების მეტ-ნაკლებად სრული სურათი უძველესი დროიდან დღემდე. წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი სწორედ ამ ხარვეზის ერთგვარი აღმოფხვრის პირველი მოკრძალებული ცდაა.

საკვლევი თემის მეცნიერული შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა. წყაროთმცოდნეობითი ბაზა. ქართული ისტორიოგრაფია მუდამ იჩენდა ცხოველ ინტერესს საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობების მეცნიერული შესწავლისადმი. ეს პრობლემატიკა ქართული საისტორიო მეცნიერების პრიორიტეტულ მიმართულებად ითლება. კაპიტალურადაა დამუშავებული საქართველოს ურთიერთობები, როგორც მეზობელ, ისე შორეულ ქვეყნებთან და ნაჩვენებია ქართული პოლიტიკური სამყაროს როლი და ადგილი საერთაშორისო არენაზე უძველესი დროიდან XXI ს. დამდეგის ჩათვლით. ამ ფონზე თვალშისაცემია ის ჩამორჩენა, რომელიც გვაქვს ჩინეთის მიმართულებით. მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ-ჩინური ურთიერთობები, ფაქტობრივად, შეუსწავლელია. ეს განსაკუთრებით ეხება ძველ პერიოდსა და შუა საუკუნეებს, რომლის მიზანმიმართულ კვლევას სულ ახლახან შეუდგნენ ქართველი მკვლევრები.

მიუხედავად ამისა, წერილობითი წყაროების მონაცემებისა და არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად მოპოვებული მასალების ანალიზის საფუძველზე, ისტორიოგრაფიაში შექმნილია გარკვეული წარმოდგენა გვიანანტიკური ხანიდან დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის ე. წ. „აბრეშუმის დიდი გზის“ მეშვეობით სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე. სა-

დისერტაციო ნაშრომში თავმოყრილია ამ მიმართულებით არსებული სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურა, მათ შორის, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ქართულ სამეცნიერო სივრცეში პირველად შემოდის ჩინური პუბლიკაციები. გარდა ამისა, ნაშრომში ასახვა ჰპოვა კვლევებმა, რომლებიც ეხება ე. წ. „აბრეშუმის დიდ გზის“ საერთაშორისო სავაჭრო მაგისტრალის მარშრუტებს და მასში კავკასიისა და საქართველოს ჩართულობას.

უშუალოდ ქართულ-ჩინურ შესაძლო კონტაქტებზე შუა საუკუნეებში არსებობს საკუთრივ ქართული საისტორიო ტრადიცია, რომელიც აისახა ცალკეულ წერილობით ძეგლებში – XI საუკუნის სპარსული პოემა „ვისრამიანის“ თარგმანი, იოანე შავთელის „აბდულმუსიანი“, სარგის თმოგველის „დილარიანი“, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, უცნობი ავტორის „რუსუდანიანი“, „ქართლის ცხოვრების“ ჟამთააღმწერლის სახელით ცნობილი მემატიანის ქრონიკა, ფეშანგი ფაშვიბერტყაძის (ხითაროშვილის) პოემა „შაჰნავაზიანი“. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება თამარ მეფის მეხოტბე პოეტისა და მოგზაურის ჩახრუხაძის „თამარიანს“. მასში გადმოცემულია ისტორია, თუ როგორ მოიარა ავტორმა – „თითქმის მთელი იმ დროს ცნობილი მსოფლიო: ჩინეთიდან დაწყებული ვიდრე ანტილანტიურ ოკეანემდე (მაროკომდე), და რუსეთიდან ვიდრე ეგვიპტემდე და არაბეთამდე (იემენამდე)“. ჩინეთი კიდევ უფრო აქტიურად მოხვდა ქართველ მოგზაურთა თვალსაწიერში XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე, რისი დადასტურებაც ცნობილი ქართველი მოგზაურის რაფიელ დანიბეგაშვილის ჩანაწერები.

XIX ს. მიწურულიდან უკვე იწყება უშუალოდ ქართულ-ჩინურ კონტაქტები, რაც, პირველ რიგში, უკავშირდება ლიუ წვენჭოუს ჩამოსვლას საქართველოში და მის ღვაწლს ჩაის განაშენიანებასა და ჩაის მრეწველობის განვითარებაში. ამ საკითხზე არ-

სებობს საკმაოდ მრავალფეროვანი მასალა (ძირითადად ინფორმაციული ხასიათის), რომელიც იძლევა მეტ-ნაკლებად სრულ წარმოდგენას ამ უაღრესად საინტერესო ჩინელი მოღვაწის ნაყოფიერ საქმიანობაზე საქართველოში. ჩინეთი საქართველოსთვის კიდევ უფრო ახლო გახდა, ხარპინის (ხარბინის) ქართული სათვისტომოს მეშვეობით. ბოლო პერიოდში ქართველი მკვლევრები (*შალვა ჩიხლაძე* და *ოთარ ჭილაძე*, *ირაკლი გიორგაძე*) შეუდგნენ ქართული კოლონიის საქმიანობის შესწავლას, მათი კვლევის შედეგები ასევე აისახა წარმოდგენილ სადისერტაციო ნაშრომში.

საბჭოთა პერიოდში საქართველოს ჰქონდა გარკვეული ურთიერთობები ჩინეთთან, განსაკუთრებით სახელმწიფოს სათავეში კომუნისტური ხელისუფლების მოსვლისა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის გამოცხადების შემდეგ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ურთიერთობების ცალკეული ეპიზოდებით დაინტერესდნენ ქართველი მეცნიერები, ამ მიმართულებით კვლევა ჯერ-ჯერობით საწყის სტადიაშია. აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთ ეპიზოდზე – ცნობილი ჩინელი პარტიული და სახელმწიფო მოღვაწის მარშალ *ჭუ ლეს* საქართველოში ყოფნის პერიპეტებზე საინტერესო მასალა აქვს ჩინელ ავტორს – ჩინური დელეგაციის წევრს (თარჯიმანს) *ჭაო ჟინგიუნს*, რომელიც პირველად შემოგვაქვს ქართულ სამეცნიერო სივრცეში. ამ კუთხით ყურადღება მიიქცია კიდევ ერთმა ჩინურმა პუბლიკაციამ. სადისერტაციო ნაშრომში ცალკე გამოვყავით ქართველი პოეტების – *ალიო შირცხულავასა* და *ხუტა ბერულავას* ნარკვევები ჩინეთში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებზე, რომლებიც გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას ქართულ-ჩინურ კულტურულ ურთიერთობებზე აღნიშნულ პერიოდში.

XX საუკუნის მიწურულიდან, მას შემდეგ, რაც საქართველომ აღიდგინა სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი, ქართულ-

ჩინური კონტაქტები თვისობრივად ახალ ეტაპზე გადავიდა – ამერიიდან (პირველად მთელი ისტორიის მანძილზე) საფუძველი ეყრება საქართველოსა და ჩინეთს შორის ურთიერთობებს უკვე სახელმწიფო დონეზე. სადისერტაციო ნაშრომის ეს ნაწილი მთლიანად აგებულია პერიოდულ პრესასა და საინფორმაციო სააგენტოების მიერ გამოქვეყნებულ ქართულ და ჩინურ მასალებზე. ჩინური ოფიციალური პრესის მასალების, შეგროვება და მათი პირდაპირი დამუშავების (ჩინურ-ქართული თარგმანის) გზით ქართული მწირი მასალების შევსება-გამდიდრება წარმოადგენს საკვალიფიკაციო ნაშრომის მთავარ სიახლეს. აღნიშნული მასალები, რომელიც აქამდე არ ყოფილა ხელმისაწვდომი ქართველი მკვლევრებისათვის იძლევა მეტ შესაძლებლობას პრობლემის უფრო სიღრმისეულად და სრულად გასააზრებლად.

კვლევის მეთოდი. ნაშრომში გამოყენებულია სხვადასხვა მეთოდოლოგიური ხერხები, მიდგომები და ინსტრუმენტები, რომლებიც ემყარება თანამედროვე საისტორიო-წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული კვლევის მეთოდოლოგიის ფუნდამენტურ საფუძვლებს, მათ შორის:

- ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზისა და წყაროთა ჰერმენევტიკის მეთოდს;
- ისტორიულ-შედარებითი ანალიზის მეთოდს; რადენობრივ-თვისებრივი შედარების მეთოდს.

კვლევის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლე. ჩატარებული კვლევითი სამუშაოს შედეგად პირველად ისტორიოგრაფიაში შეიქმნა საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობების ამსახველი მონოგრაფიული გამოკვლევა, რომელშიც მეტ-ნაკლები სისრულით გაანალიზებულია ქართულ-ჩინური კონტაქტები (უძველესი დროიდან თანამედროვეობამდე). მეცნიერული თვალსაზრისით განსაკუთრებით ღირებულია სადისერტა-

ციო ნაშრომის ის ნაწილი, რომელიც ეძღვნება საქართველო-ჩინეთის პოლიტიკურ-დიპლომატიურ და სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობს XX ს. 90-იანი წლებიდან დღემდე. ეს ნაწილი, როგორც უკვე აღინიშნა, მთლიანად აგებულია ჩინურენოვან მასალებზე, რომელთა დიდი უმრავლესობა პირველად შემოდის სამეცნიერო მიმოქცევაში.

ნაშრომის სტრუქტურა. წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავლის, 6 თავისა და დასკვნისაგან. მას დართული აქვს გამოყენებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის (336 დასახელების) სია.

დისერტაციის ძირითადი შინაარსი:

შესავალში ნაჩვენებია საკვლევი თემის აქტუალობა, მისი მეცნიერული შესწავლის მიზანშეწონილობა; წარმოდგენილია წყაროთმცოდნეობითი ბაზისა და ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის მოკლე მიმოხილვა.

პირველ თავში – „*საქართველო და „აბრეშუმის დიდი გზა“ გვიან ანტიკურ ხანაში და შუა საუკუნეებში. ზოგადი მიმოხილვა*“ – წარმოდგენილია დაკვირვებები გვიანანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში აბრეშუმის დიდი გზის ფუნქციონირებაზე, მის მარშრუტებსა და საქართველოს ჩართულობაზე აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის სავაჭრო ურთიერთობებში ამ მასშტაბური საერთაშორისო მაგისტრალის მეშვეობით. საუბარია აბრეშუმის გზის საქართველოს ტერიტორიებზე გავლის დამადასტურებელ ცნობებზე.

საქართველო აბრეშუმის გზის ამოქმედებამდე გაცილებით ადრე იყო ჩაბმული საერთაშორისო ვაჭრობაში, უკვე არქაულ და კლასიკურ ხანაში ბერძნული იმპორტი დაფიქსირებულია კოლხეთსა და იბერიაში. ამან ხელი შეუწყო ისეთი გზების ჩამოყალიბებას, რომლებიც შემდგომში აბრეშუმის დიდი

გზის ნაწილი გახდა. ამ პერიოდში იბერიის ტერიტორიაზე, წამყვან მაგისტრალურ მნიშვნელობას იძენდა მტკვრის გასწვრივ არსებული გზა.

მოგვიანო პერიოდში, ირანსა და ბიზანტიას საუკუნეების განმავლობაში ომები ჰქონდათ ჩრდილეთ კავკასიიდან გადმომავალ გზებზე გაბატონებისათვის. VI ს. II ნახევრიდან ძირითადი სატრანსპორტო სატრანზიტო დატვირთვა აბრეშუმის გზის კავკასიურ მონაკვეთებზე მოდიოდა. VI ს. ბოლოდან კი მისი ჩრდილოკავკასიური მიმართულება იქცა რეგულარულად მოქმედ სავაჭრო მაგისტრალად. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული არტეფაქტები ცხადყოფენ, რომ ამ გზით თვით ჩინელი ვაჭრებიც მიმოდით. ამ არტეფაქტებიდან აღსანიშნავია თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე – *წებელის* სამარხში აღმოჩენილი *სუის* დინასტიის (VI ს.) დროინდელი ქვის მძივი, რომელზეც დატანილია ჩინური იეროგლიფი „ბენ“ („იმპერატორი“).

საქართველოში გათხრილ სამარხებში აღმოჩენილია აგრეთვე აბრეშუმის ქსოვილების ნაშთები, რომლებიც განეკუთვნება ახ. წ. II საუკუნეს. აბრეშუმის ფრაგმენტები გვხვდება აგრეთვე IV საუკუნის და მომდევნო ხანის სამარხებშიც. სავაჭრო გზით შემოდით ჩინური ფაიფურიც, კერძოდ, „სელაღონები“, რომელთა ფრაგმენტები აღმოჩნდა ანისსა და დმანისში. საქართველოში (მცხეთიჯვარში) აღმოაჩენილია (1993 წ.) ჩინური მონეტა, რომელიც *სუნის* დინასტიის მმართველობის ხანაშია, (1127-1279) მოჭრილი. მონეტა ბრინჯაოსგანაა დამზადებული, ოთხკუთხედააა გახვრეტილი, მონეტაზე შესრულებულია ჩინური წარწერა: „ცინ იუან ტუნ ბაო“ – „ბედნიერი წამოწყებების ეპოქის მთარული მონეტა“. მართალია, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ეს ჩინური მონეტა ჯერჯერობით ერთადერთია, მაგრამ მას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება XII-XIII სა-

უკუნეების საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ჩინური მონეტა აღმოჩნდა სწორედ იქ, სადაც, მკვლევართა დაკვირვებით, ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში გადიოდა დიდი სავაჭრო სატრანზიტო გზა.

მე-2 თავი – *„რა იცოდნენ საქართველოში ჩინეთსა და ჩინელებზე“* – შედგება სამი პარაგრაფისგან, მათგან პირველი – *„ჩინეთისა და ჩინელების კვალი ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში“* ეძღვნება ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში მოცემულ ჩინეთისა და ჩინელების კვალს. ჩინეთი ძველ ქართულ წყაროებში მოიხსენიება შემდეგი სახელწოდებებით: *ჩინი, ჩინეთი, მაჩინეთი, ჩინ-მაჩინი, ხატაეთი*. „ჩინ“ ფუძისგან წარმოდგება ამ ქვეყნისა დღევანდელი სახელწოდება „ჩინეთი“. XI საუკუნის სპარსული პოემა *„ვისრამიანის“* თარგმანი არის პირველი ქართულენოვანი წერილობითი ძეგლი, რომელშიც გვხვდება ტერმინი „ჩინ“.

ჩინეთი ნახსენებია იოანე შავთელის *„აბღულმესიანშიც“*, ასევე სარგის თმოგველის *„დილარიანში“*. *შოთა რუსთაველის* უკვდავ პოემაში. *„ვეფხისტყაოსანში“* არაერთხელ გვხვდება ტერმინი *„ხატაეთი“*, რომელიც მკვლევართა ნაწილის (*ალექსანდრე სვანიძე, რევაზ კიკნაძე, ოთარ ჭიღლაძე*) აზრით უნდა აღნიშნავდეს ჩრდილოეთ ჩინეთს. ამასთან ითვლება (*ალექსანდრე სვანიძე*), რომ ხატაეთის ქვეშ იგულისხმებოდა ჩრდილოეთ ჩინეთის ის ტერიტორიები, რომელსაც ისტორია სახმელეთო ურთიერთობებით იცნობდა, ხოლო „ჩინ“ და „ჩინ-მაჩინ“ ცენტრალურ და სამხრეთ ჩინეთს უნდა აღნიშნავდეს.

ჩინეთზე ინფორმაციებს ვხვდებით ასევე *„ქართლის ცხოვრების“* კრებულში. კერძოდ, კი XIV ს. *ქამთაღამურლის* ქრონიკაში, რომელიც *„ასწლოვანი მატიანის“* სახელითაცაა ცნობილი. აღნიშნულ მატიანეში *ჩინეთი* მოხსენიებულია, როგორც

ჩინ-მაჩინი, რაც მკვლევართა (რევაზ კიკნაძე, ოთარ ჭილაძე) აზრით მთლიან ჩინეთს უნდა აღნიშნავდეს. დადგენილია (რევაზ კიკნაძე), რომ *ქამთააღმწერელი* კარგად იცნობდა სპარსულ წყაროებს, პირველ რიგში, ცნობილი სპარსი ისტორიკოსის *ჯუვეინის* თხზულებას, საიდანაც იყენებდა ტერმინ „ჩინს“. ივარაუდება (ოთარ ჭილაძე), რომ „მაჩინი“ და *მარკო პოლოს* მიერ მოხსენიებულ „მანზი“ ერთსა და იმავეს „სამხრეთ ჩინეთს უნდა აღნიშნავდეს. მისი თხზულების რამდენიმე ეპიზოდი მიუთითებს ჩინეთის ლოკალიზაციაზე. თხზულებაში ასევე ნახსენებია ტერმინი *ალთუნ-ხანი*, რომელსაც მონღოლები ცინის დინასტიის იმპერატორს უწოდებდნენ.

ჩინეთისა და საქართველოს ისტორიული გადაკვეთის წერტილების კვლევისას ძალიან საინტერესო და გასათვალისწინებელია იმ ქართველი მოგზაურების ჩანაწერები, რომლებმაც ჩინეთში ერთერთმა პირველებმა იმოგზაურეს და დაგვიტოვეს ცნობები ჩინეთის, ჩინელი ხალხის ცხოვრების წესის, კულტურის, მსოფლმხედველობის და კონკრეტულ ეპოქაში მათი განვითარების დონის შესახებ. ამ კუთხით, პირველ რიგში, საყურადღებოა თამარ მეფის მეხოტბის, მოგზაურის *ჩახრუხადის* პოემა „*თამარიანიში*“ დაცული ცნობები, რომლის ანალიზს ეძღვნება მეორე თავის **მეორე პარაგრაფი** – „*ჩახრუხადის ჩინეთში სავარაუდო მოგზაურობის შესახებ*“.

როგორც ამ მასალებიდან ირკვევა ჩახრუხადე, გარდა იმისა, რომ იყო „*უცხო პიიტიკოსი, თამარ დიდისა მკობი შაირებითა... მთქმელი მესტიხე, დიდი სიბრძნის-მოყვარე ყოვლად საქები, რიტორთ მესტიხთ გვირგვინი*“ (ანტონ კათალიკოსი), ეპოქის უდიდესი მოგზაურიც ყოფილა „*რომელმაც როგორც ტრუბადურმა და მოგზაურმა-რაინდმა, მოვლო თითქმის მთელი იმ დროს ცნობილი მსოფლიო: ჩინეთიდან დაწყებული ვიდრე ან-*

ტლანტიურ ოკეანემდე (მაროკომდე), და რუსეთიდან ვიდრე ევ-
ვიპტიმდე და არაბეთამდე“ (პავლე ინგოროყვა).

კიდევ ერთი ქართველი მოგზაური, რომელმაც თავის ჩა-
ნაწერებში ჩინეთი ახსენა იყო რაფიელ დანიბეგაშვილი. სწო-
რედ მის მიერ ჩინეთის შესახებ დატოვებულ ცნობებს ეხება
მითითებული თავის მესამე პარაგრაფი – „რაფიელ დანიბეგა-
შვილის ცნობები ჩინეთის შესახებ“. XVIII-XIX საუკუნეების საქარ-
თველოს სავაჭრო ურთიერთობები აკავშირებდა აღმოსავლე-
თისა და დასავლეთის ქვეყნებთან, შესაბამისად ქართველი
ვაჭრები საქარავნო თუ საზღვაო გზით ბევრს მოგზაურობდნენ
შორეულ მხარეებში. ამან განაპირობა საქართველოში უცხო-
ეთთან მოვაჭრე საგვარეულოების ჩამოყალიბება, რაფიელ იო-
სების ძე დანიბეგაშვილიც სწორედ ერთ-ერთი ასეთი გვარის
წარმომადგენელი იყო. ქართლ-კახეთის მეფეთა მიერ გაცემუ-
ლი სიგელ-გუჯარებიდან და თვით „მოგზაურობის“ ტექსტიდან,
აგრეთვე ორენბურგისა და სემიპალატინსკის არქივებში დაცუ-
ლი მასალები მოგვითხრობენ დანიბეგაშვილის მოგზაურობის
შესახებ. ჩინეთის შესახებ ცნობებს ძირითადად ვხვდებით რა-
ფიელ დანიბეგაშვილის კარგად ცნობილი მესამე მოგზაურობის
ჩანაწერებში (1799-1813 წწ), რომელიც წიგნად გამოიცა მოს-
კოვში 1815 წელს რუსულ ენაზე.

რ. დანიბეგაშვილის მასალებიდან ინტერესს იწვევს მისი
მოგზაურობა იარკენდში (ჩინეთის პროვინციის სინძიანის სამ-
ხრეთ ნაწილი), ასევე მის მიერ აღწერილი სხვა ქალაქები (ხუ-
დანი, გაშვირი, ახსუ, ურობანი, ილი), რომლებსაც ჩინელი მმარ-
თველები განაგებდნენ. აღწერისას მოგზაური ეხება ადგილობ-
რივების ეთნიკურ და რელიგიურ წარმომავლობას, ცხოვრების
წესს, ზნე-ჩვეულებებს, მხარის ეკოლოგიურ და გეოგრაფიულ
თავისებურებებს. მოგზაურის მიერ მოწოდებული ცნობები რიგ
უზუსტობებს შეიცავს, თუმცა მათი უმრავლესობა ზუსტია და

მნიშვნელოვანია აზიის ხალხების, მათ შორის, ჩინელთა ყოფის შესასწავლად.

სადისერტაციო ნაშრომის **III თავი** – „*ქართულ-ჩინური კონტაქტები XX საუკუნეში*“ – შედგება 4 პარაგრაფისაგან. **პირველ პარაგრაფში** – „*ჩინელები საქართველოში – ლიუ წვენჭოუ (ლაო ჯინჯაო) და მისი წვლილი ქართული ჩაის განვითარებაში*“ – ეხება ჩინელი წვენჭოუს (ლაო ჯინჯაო) მოღვაწეობას, რომლის სახელს უკავშირდება ჩაის ნერგების ორანჟერეისა და ჩაის გადამამუშავებელი პირველი მცირე ფაბრიკის შექმნა საქართველოში. ლიუ წვენ ჭოუ 1893 წლის 4 ნოემბერს ჩამოვიდა ბათუმში სხვა ჩინელ ჩაის სპეციალისტებთან ერთად და ჩამოიტანა რამდენიმე ათასი ჩაის ორიგინალური ნერგი და ასობით ფუთი ჩაის თესლი.

ლიუ წვენჭოუს მიერ 1900 წელს გამოყვანილმა ჩაიმ, რომელსაც „*საუფლისწულო ჩაის*“, ხან „*ლაო-ჩაის*“ უწოდებდნენ, პარიზის გამოფენაზე ოქროს მედალი მოიპოვა. მის მიერ ჩაქვში მოყვანილი ჩაი, საუკეთესოდ ითვლებოდა რუსეთის იმპერიაში. 1918 წელს ლიუ წვენჭოუ უშვებს ჩაის პირადი დამდით. ლიუ წვენჭოუმ შეისწავლა ქართული ენა, რაც ხელს უწყობდა მას ადგილობრივ მოსახლეობასთან კომუნიკაციაში. ლიუ წვენჭოუმ დატოვა ჩაის პლანტაციების დამუშავების და მზა პროდუქციის მიღების ტექნოლოგიური პროცესების შესახებ თავისი დაკვირვებების საფუძველზე გაკეთებული ჩანაწერები. ლიუ წვენჭოუს შთამომავლები დღესაც მჭიდრო კავშირს ინარჩუნებენ საქართველოსთან.

მეორე პარაგრაფში – „*ქართველები ჩინეთში – ხარპინის ქართული სათვისტომო ხარპინში*“ – მოთხრობილია ჩინეთში კერძოდ, კი ხარპინში, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ჩამოყალიბებული ქართული სათვისტომოს შესახებ. როგორც ირკვევა, 1904 წლისათვის ხარპინში ქართული სათვისტომო მნიშვნე-

ლოვანი რაოდენობით ყოფილა წარმოდგენილი. 1905 წელს ხარპინში ჩამოყალიბდა ქართული ბიბლიოთეკა, ხოლო 1908 წელს იქვე მეფის რუსეთის არმიის ყოფილი ოფიცრების *ნიკოლოზ წულუკიძის* და *ივლიანე ხაინდრავას* ინიციატივით დაფუძნდა „ქართველთა ნაციონალური საზოგადოება“, რომელსაც დიდი ხნის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა *ივლიანე ხაინდრავა* (გარდაიცვალა 1938 წ.).

ხარპინელი ქართველების წერილებიდან ირკვევა, რომ 1921 წელს ქ. ხარპინში და მის შემოგარენში უკვე 3000-მდე ქართველი ცხოვრობდა. მათი უმეტესობა ვაჭრობით და სხვა ბიზნესით იყო დაკავებული. გარდა ეკონომიკური საქმიანობისა. ქართველები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ რეგიონის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაშიც. ასე მაგალითად, ქართული სათვისტომოს ხელმძღვანელის *ივლიანე ხაინდრავას* ქალიშვილი – *ლიდია ხაინდრავა* საკმაოდ ცნობილი პოეტი იყო. ის ავტორია ხარპინსა და შანხაიში გამოცემული რამდენიმე პოეტური კრებულისა.

ხარპინის ქართული სათვისტომო აქტიურად უჭერდა მხარს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას. 1918 წელს ხარპინში შედგა შორეული აღმოსავლეთის ქართველთა ყრილობა. შორეულ აღმოსავლეთში საქართველოს პირველი ოფიციალური წარმომადგენლობა (საკონსულო) სწორედ ხარპინში გაიხსნა და პირველი კონსული იყო ექიმი *ნიკოლოზ ჯიშკარიანი*. საკონსულოს მოქმედების არეალი არამხოლოდ მანჯურიას, არამედ აღმოსავლეთ ციმბირსაც მოიცავდა.

XX ს. 20-იანი წლების დამდეგს განვითარებულმა მოვლენებმა (საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის საფრანგეთში გახიზვნა, ჩინეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის გაფორმებული შეთანხმება), გამოიწვიეს ქართული წარმომადგენლობის მუშა-

ობის დროებით დახურვა 1924 წელს. მიუხედავად ამისა, ხარპინის სათვისტომოს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა საფრანგეთში გახიზნულ ქართულ მთავრობასთან (სანამ საფრანგეთი საქართველოს მთავრობის ლეგაციას არ გააუქმებდა); უგზავნიდა ფულად დახმარებას და იღებდა იქიდან ქართულ პერიოდიკას. მას შემდეგ, რაც ხარპინი იაპონელებმა იგდეს ხელთ, ხარპინში არაჩინელი მოსახლეობა მკვეთრად შემცირდა და უკვე 1941 წლისთვის ქართული სათვისტომო სულ 400-მდე ადამიანს ითვლიდა.

მესამე პარაგრაფში – „1956 წლის „ამბოხი“ საქართველოში და ჩინური სამთავრობო დელეგაცია თბილისში“ – განხილულია საქართველოში 1956 წლის 9 მარტს განვითარებულ მოვლენები, რასაც დაემთხვა ჩინური სამთავრობო დელეგაციის ვიზიტი თბილისში.

საბჭოთა პერიოდში არაერთი ჩინელი სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე ჩამოსულა საქართველოში. მათ შორის განსაკუთრებით გამოსაყოფია ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, სხვადასხვა დროს ჩინეთის სახალხო-განმათავისუფლებელი არმიის მთავარსარდალი, ცენტრალური სახალხო მთავრობის საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის მოადგილე, ჩინეთის კომუნისტური პარტიის თავმჯდომარის მოადგილე, მარშალი ჟუ დე (ის უფრო ცნობილია – ჯუ დე-დ). მისი საქართველოში ვიზიტი თბილისის 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებს დაემთხვა.

სადისერტაციო ნაშრომის ეს მონაკვეთი აგებულია ჩინურ მასალაზე, კერძოდ, ჩინეთის დელეგაციის წევრის – თარჯიმნის ჟაო ჟუნგიუენის, აგრეთვე მეორე ჩინელი ავტორის – ჯუ იენის პუბლიკაციებზე. მათი მონაცემები (მასალა პირველად ექვევა ქართულ სამეცნიერო სივრცეში) გარკვეულწილად ავსებენ

1956 წლის მარტის მოვლენების ირგვლივ არსებულ ინფორმაციულ ბაზას.

მესამე თავის **IV პარაგრაფში** – „*ქართულ-ჩინური კულტურული კონტაქტები – ქართველი პოეტების მიერ დანახული ჩინეთი*“ – ცნობილი ქართველი პოეტების *ხუტა ბერულავას* და *ალიო მირცხულავას* ჩინეთში მოგზაურობის ამსახველი ნარკვევების მიხედვით გადმოცემულია მათი შთაბეჭდილებები ჩინელი ხალხის ყოფაზე და კულტურაზე. ქართველი პოეტების ჩანაწერებში დაცული ეს ცნობები, მიუხედავად პოლიტიკური იდეოლოგიური კონიუნქტურული „გადახრებისა“, მაინც მნიშვნელოვანია ამ კონკრეტულ ეპოქაში ჩინელი ხალხის და ჩინეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური, კულტურული თუ ეკონომიკური ვითარების და, რაც მთავარია, საქართველო-ჩინეთის და ჩინეთის ურთიერთობის კონტექსტში.

სადისერტაციო ნაშრომის ცენტრალური თემა – საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობები სახელმწიფო დონეზე (XX ს. 90-იანი წლებიდან) გაშუქებულია IV-VI თავებში. **მე-4 თავი** – „*საქართველოს ხელისუფლების უმაღლესი დონის წარმომადგენელთა ვიზიტები ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში. ჩინური პრესის მასალების მიხედვით*“ – იძლევა საკმაოდ ამომწურავ ინფორმაციას ქართული მხარის აქტივობებზე ამ მიმართულებით. მასში, პირველად ისტორიოგრაფიაში, ჩინურენოვან მასალებზე დაყრდნობით, თანმიმდევრულადაა მიმოხილული საქართველოს ხელისუფლების პირველი პირების – სახელმწიფოს მეთაურთა, პრემიერ-მინისტრების (როგორც ცნობილია, 2013 წ. მიწურულიდან საქართველოში სწორედ პრემიერ მინისტრია ხელისუფლების პირველი პირი), აგრეთვე პარლამენტის თავმჯდომარეების, ვიცე-პრემიერების, მინისტრების ოფიციალური და სამუშაო ვიზიტები ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში.

სახელმწიფოს პირველ პირთა ვიზიტების ისტორია იწყება 1993 წ. 2-4 ივნისს, როდესაც ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის *ძიანგ ძემინის* მოწვევით პეკინს ოფიციალური ვიზიტით ეწვია საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე – სახელმწიფოს მეთაური *ელუარდ შევარდნაძე*. ვიზიტის ფარგლებში მხარეებმა ხელი მოაწერეს ერთობლივ კომუნიკეს; ორი სახელმწიფოს საგარეო საქმეთა სამინისტროების თანამშრომლობის შესახებ პროტოკოლს; შეთანხმებებს მთავრობათა სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის, ინვესტიციების წახალისებისა და დაცვის, სამეცნიერო-ტექნიკურ, კულტურის, ჯანდაცვის, სოფლის მეურნეობის, ტურიზმის, საბაჟო, სპორტის, კავშირგაბმულობისა და ტელეკომუნიკაციების სფეროებში თანამშრომლობის შესახებ. სულ ხელი მოეწერა ჩვიდმეტ დოკუმენტს. ამ შეთანხმებებით ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების განვითარებას მყარი საფუძველი ჩაუყარა. ნაშრომში გადმოცემულია კომუნიკეს ჩინური ვერსიის შინაარსი, რომელსაც 1993 წ. 2 ივნისს პეკინში ხელი მოაწერეს *ძიანგ ძემინმა* და *ელუარდ შევარდნაძემ*.

საქართველო-ჩინეთის პოლიტიკურ-დიპლომატიური კონტაქტები არანაკლები ინტენსივობით გაგრძელდა ვარდების რევოლუციის შედეგად სახელმწიფოს სათავეში მოსული *მიხეილ სააკაშვილის* პრეზიდენტობის პერიოდში. ამ მხრივ საეტაპო მოვლენა იყო პრეზიდენტ მ. სააკაშვილის ოფიციალური ვიზიტი ჩინეთში (2006 წ. 10-15 აპრილი) – ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის *ხუ ძინთაოს* მოწვევით. ვიზიტის ფარგლებში საქართველოს ლიდერმა მოლაპარაკებები გამართა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის სახელმწიფო მეთაურთან *ხუ ძინთაოსთან*, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის სრულიად ჩინეთის სახალხო წარმომადგენლების კრების მუდმივი კომიტეტის თავ-

მჯდომარე უ ჰანგოსთან და სახელმწიფო საბჭოს პრემიერთან ვენ დიაბაოსთან.

ვიზიტის მსვლელობა, სხვა მედიასაშუალებებთან ერთად, ვრცლად გააშუქა გაზეთმა „*ჟენშინ ჟიბაო*“. ეს ინფორმაცია გამოქვეყნებულია ჩინეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ვებგვერდზე და ასევე სხვა ჩინურ საინფორმაციო საშუალებებში. შეხვედრის დეტალები სრულად არის გადმოცემული ნაშრომში. მოლაპარაკების შემდეგ, სახელმწიფოთა მეთაურებმა ხელი მოაწერეს „*ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასა და საქართველოს მეგობრობის და თანამშრომლობის შემდგომი განვითარების შესახებ ერთობლივ კომუნიკეს*“. ხუ ძინთაომ და მიხეილ სააკაშვილმა მონაწილეობა მიიღეს ჩინეთ-საქართველოს ტექნიკურ-ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებაზე და სხვა დოკუმენტებზე ხელმოწერის ცერემონიაში.

2012 წლის ოქტომბერში საქართველოს ხელისუფლების სათავეში არჩევნების გზით მოვიდა კოალიცია „*ქართული ოცნება – დემოკრატიული საქართველო*“. ახალი ხელისუფლების მოსვლის შემდეგ, ბუნებრივია, გაგრძელდა დიპლომატიური კონტაქტები ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან სამთავრობო დონეზე. ძირითადად ეს იყო მინისტრებისა და ვიცე-პრემიერების საქმიანი ვიზიტები, რაც შეეხება სახელმწიფოს უმაღლეს პირებს – პრეზიდენტს, პრემიერ-მინისტრს, მათი აქტივობა ამ მიმართულებით წინა პერიოდთან შედარებით უფრო მოკრძალებული იყო. მართალია, 2013-2020 წლებში საქართველოს პრემიერ-მინისტრები (*ირაკლი ღარიბაშვილი, მაშუკა ბახტაძე*) სტუმრობდნენ ჩინეთს, მაგრამ არცერთ ამ ვიზიტს არ ჰქონია ოფიციალური ვიზიტის სტატუსი, შესაბამისი პროტოკოლით.

მაგალითად, 2015 წლის სექტემბერში ჩინეთში სამუშაო ვიზიტით (ქალაქ ტალიენში (დალიანში) მიმდინარე მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმში მონაწილეობის მისაღებად) იმყოფებო-

და საქართველოს მაშინდელი პრემიერ მინისტრი *ირაკლი ღარიბაშვილი*. ეს ვიზიტი გააშუქა გაზეთმა „*უენმინ ჟიბაომ*“. მასში გამოქვეყნებულ მასალაში აღნიშნულია, რომ ვიზიტის ფარგლებში საქართველოს მთავრობის ხელმძღვანელი (2015 წ. 10 სექტემბერს) ტალიენის (დალიანის) სამთავრობო რეზიდენციაში მიიღო სახელმწიფო საბჭოს პრემიერმა *ლი ქეციანგმა*.

აღნიშნული ვიზიტი გააშუქა აგრეთვე *ადგილობრივმა მედიამ*, რომელმაც ყურადღება გაამახვილა შეხვედრებზე ქალაქისა და პროვინციის ხელმძღვანელობის დონეზე. მასალის მიხედვით, 10 სექტემბერს პროვინციის პარტკომის მუდმივი კომიტეტის წევრი და საქალაქო კომიტეტის მდივანი *თანგ ძიუინი* და ქალაქის მერი *სიაო შენგფვენგი* პანგჩიუტაოს სასტუმროში შეხვდნენ ტალიენში *დავოსის საზაფხულო ფორუმზე* დასასწრებად ჩამოსულ საქართველოს პრემიერ მინისტრს. *ირაკლი ღარიბაშვილს* გამოვიდა გამოვიდა „*თანამედროვე აბრეშუმის გზის*“ თემატიკისთვის მიძღვნილ ფორუმზე, რომელიც ეძღვნებოდა ორ თემას: „*გზაჯვარედინზე მდებარე განვითარებადი ბაზრები*“ და „*თანამედროვე აბრეშუმის გზა*“.

ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში პრემიერ მინისტრის რანგში ორჯერ იმყოფებოდა *მამუკა ბახტაძე*. პირველად ეს იყო 2018 წ. ნოემბერში, როდესაც საქართველოს პრემიერი შანხაიში, *ჩინეთის საერთაშორისო იმპორტის პირველ ექსპოს* დაესწრო. მიუხედავად იმისა, რომ პრემიერის განცხადებით, ის იქ იმყოფებოდა პირადად პრეზიდენტ *სი ძინფინგის* (ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარე – სახელმწიფოს პირველი პირი) მიწვევით და უშუალოდ შეხვდა კიდევ მას, თავისი შინაარსიდან და დანიშნულებიდან გამომდინარე, ეს ვიზიტიც სამუშაო ფორმატს არ გაცდენია და ის არ ყოფილა ოფიციალური.

გამოფენის ფარგლებში საქართველოს პრემიერ მინისტრმა მამუკა ბახტაძემ ჩსრ-ს თავმჯდომარეს სი ძინფინგს წარუ-

გინა ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობის პროდუქტები და ტურისტული პროექტები. ვიზიტის ფარგლებში პრემიერი ასევე შეხვდა ჩინეთის ბანკის დირექტორთა საბჭოს თავმჯდომარეს *ჩენ სსიცინგს*. მ. ბახტაძის ვიზიტის შესახებ ინფორმაცია გაავრცელა ახალი ამბების სააგენტო „*ხუანციუმ*“. მამუკა ბახტაძე შეხვდა აგრეთვე კომპანია „*ულიანგიე ჯგუფის*“ დირექტორს და სააქციო საზოგადოების დირექტორთა საბჭოს თავმჯდომარეს *ლიუ ჟუნგოს*.

ასეთივე ხასიათის იყო მამუკა ბახტაძის მეორე ვიზიტიც – 2019 წლის ივლისში, საქართველოს მთავრობის მეთაური ჩინეთში ჩავიდა *ტალიენის მსოფლიო უკონომიკურ ფორუმში* მონაწილეობის მისაღებად. ვიზიტის ფარგლებში მას ქ. ტალიენში შეხვდა ჩინეთის სახელმწიფო საბჭოს პრემიერ მინისტრი *ლი ჟეციანგი*.

ამავე თავში საკმაოდ დაწვრილებითაა მიმოხილული საქართველოს ხელისუფლების სხვა წარმომადგენელთა – პარლამენტის თავმჯდომარეების (*ნინო ბურჯანაძე, დავით უსუფაშვილი*); ვიცე-პრემიერების (*გიორგი კვირიკაშვილი, კახი კალაძე, დიმიტრი ჟუქსიშვილი, მათა ცქიტიშვილი*) ვიზიტები. ერთ-ერთი ასეთი ვიზიტის ფარგლებში პეკინში (2017 წ. 13 მაისი) გაფორმდა *საქართველოს მთავრობასა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მთავრობას შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ ხელშეკრულება*, რომელსაც საქართველოს მხრიდან ხელი მოაწერა იმჟამად საქართველოს უკონომიკისა და მდგრადი განვითარების მინისტრმა *გიორგი გახარიამ*.

ცალკე **V თავი** – „*ჩინური მხარის მნიშვნელოვანი ვიზიტები საქართველოში*“ – ეძღვნება ჩინეთის ხელისუფლების წარმომადგენელთა ვიზიტებს საქართველოში.

საქართველოსა და ჩინეთს შორის დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარების შემდეგ ჩინეთიდან საქართველოში არაერთი მნიშვნელოვანი ვიზიტი განხორციელდა. პირვე-

ლი ოფიციალური ვიზიტი საქართველოში 1996 წ. 16-17 აპრილს ჩინეთის სახელმწიფო საბჭოს ვიცე-პრემიერმა და საგარეო საქმეთა მინისტრმა ციენ ციჩენმა განახორციელა. ციენ ციჩენი ვიზიტის ფარგლებში მიიღო სახელმწიფოს მეთაურმა *ედუარდ შევარდნაძემ*. შედეგა შეხვედრა პარლამენტის თავმჯდომარე *ზურაბ ჟვანიასთან*. მოლაპარაკებები მიმდინარეობდა საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრთან *ირაკლი მენდარიშვილთან*. ვიზიტის დასრულების შემდეგ, ჩინურმა და ქართულმა მხარეებმა გამოაქვეყნეს საინფორმაციო კომუნიკე.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს ვიცე-პრემიერის *ლი ლანცინგის* ვიზიტი საქართველოში (2001 წ. 12-13 აპრილი). ის მიიღო საქართველოს პრეზიდენტმა *ედუარდ შევარდნაძემ*. ლი ლანცინგი ცალ-ცალკე შეხვდა აგრეთვე საქართველოს სახელმწიფო მინისტრს *გიორგი არსენიშვილს*, პარლამენტის თავმჯდომარეს *ზურაბ ჟვანიას*.

2016 წლის 2-5 მაისს საქართველოს ოფიციალური ვიზიტით ესტუმრა ჩინეთის სამთავრობო დელეგაცია სახელმწიფო საბჭოს ვიცე-პრემიერის, აბრეშუმის გზის აღორძინების პროექტის *„ერთი სარტყელი, ერთი გზის“* კომიტეტის ხელმძღვანელის *ჭანგ კაოლის* (ზოგიერთ წყაროში: *ჭანგ გაოლი*) ხელმძღვანელობით. ვიზიტის ფარგლებში მხარეებმა ხელი მოაწერეს *„საქართველოს მთავრობასა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მთავრობას შორის ეკონომიკური და ტექნიკური თანამშრომლობის შესახებ“* შეთანხმებას და *„საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის კომერციის სამინისტროს შორის“* თანამშრომლობის შესახებ ურთიერთგაგების მემორანდუმს. დელეგაცია მიიღო საქართველოს პრეზიდენტმა *გიორგი მარგველაშვილმა* და პრემიერ-მინისტრმა *გიორგი კვირიკაშვილმა*.

ჩინური მხარის მორიგი მნიშვნელოვანი ვიზიტი განხორციელდა 2019 წლის მაისში, როდესაც საქართველოს პირველი ოფიციალური ვიზიტით ეწვია ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის სახელმწიფო მრჩეველი და საგარეო საქმეთა მინისტრი ვანგ ი. 2019 წ. 24 მაისს ჩინელი სტუმარი მიიღო საქართველოს პრეზიდენტმა სალომე ზურაბიშვილმა. ვანგ ისთან შეხვედრები გამართეს ასევე საქართველოს პრემიერ მინისტრმა მამუკა ბახტაძემ და საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა დავით ზალკალიანმა. ეს იყო დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში ბოლო 23 წლის განმავლობაში ჩინეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის პირველი ოფიციალური ვიზიტი.

სადისერტაციო ნაშრომის დასკვნით **VI თავში** – „*საქართველოს-ჩინეთის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობა ორი ქვეყნის სტრატეგიული პარტნიორობის საფუძველი*“ – გამოუქვბულია საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური ურთიერთობების ზოგიერთ დეტალი, ასევე ჩინელი და სხვა უცხოელი ექსპერტების მოსაზრებები ჩვენს ქვეყნებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ. ამ თემის წინ წამოწევა განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ სწორედ სავაჭრო-ეკონომიკურ სფეროში თანამშრომლობა არის ქართულ-ჩინური პოლიტიკურ-დიპლომატიური დიალოგის ცენტრალური საკითხი. სავსებით სწორადაა შენიშნული სპეციალურ ლიტერატურაში, რომ „*სწორედ ეკონომიკური სფერო წარმოადგენს საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობების ქვაკუთხედს*“ (ირაკლი სირბილაძე და მიხეილ მღებრიშვილი, დავით აფციაური).

ამიტომაცაა, რომ საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობის ეს სეგმენტი შედარებით ყველაზე სრულადაა დამუშავებული მეცნიერულად ქართველი მკვლევრების (უპირატესად ეკონომისტების – ლარისა ყორღანაშვილის, ჰაატა აროშიძის, რამაზ ფუტყარაძის, მარიამ გრიგალაშვილის, ირაკლი სირბილაძისა და

მიხეილ მღებრიძევილის, დავით აფციაურის და სხვ.) მიერ. საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის მნიშვნელობაზე საინტერესო დაკვირვებები აქვს USAID-ის სტრატეგიისა და პროგრამების ოფისის უფროსი მრჩეველს *ჯოზეფ ლარსენს*. საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური თანამშრომლობის ცალკეული საკითხები საკმაოდ ვრცელადაა გაანალიზებული ჩინელი ანალიტიკოსების პუბლიკაციებში. ჩინური მასალებში რიგ შემთხვევებში უფრო დეტალურადაც კია გაშუქებული საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობები ეკონომიკურ სფეროში. არის ისეთი საკითხები, რომლებიც მხოლოდ ჩინურ პუბლიკაციებშია გაშუქებული და ქართველ მკვლევართათვის ეს მასალები აქამდე არ იყო ხელმისაწვდომი.

ამ კვლევებზე დაყრდნობით, ნაშრომის ამ ნაწილში ნაჩვენებია ორ ქვეყანას შორის ეკონომიკური თანამშრომლობის ზოგადი სურათი. საგანგებოდაა გამახვილებული ყურადღება 2013 წ. შემოდგომაზე, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარის *სი ძინფინგმის* მიერ გააქვლერებულ „აბრეშუმის გზის ეკონომიკური სარტყელისა“ და „21-ე საუკუნის საზღვაო აბრეშუმის გზის“ ინიციატივებზე, რომლებმაც დასაბამი დაუდეს „ერთი სარტყელი, ერთი გზის“ მასშტაბურ პროექტს. აღნიშნული ინიციატივა მოიცავს ექვს დერეფანს, რომელიც ჩინეთს ევროპასთან სხვადასხვა სახმელეთო გზით აკავშირებს. საქართველო უშუალოდაა ჩართული ჩინეთი-ცენტრალური აზია-დასავლეთ აზიის დერეფანში. „სარტყელისა და გზის“ ინიციატივამ, საქართველოსთვის შექმნა შესაძლებლობა გახდეს ორი რეგიონული ფორმატის *GUAM*-ისა და აზერბაიჯანი-საქართველო-თურქეთის სამხრეთი თანამშრომლობის ინიციატივის დამაკავშირებელი ცენტრი.

დასკვნაში შეჯამებულია კვლევის ძირითადი შედეგები.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ასახულია შემდეგ პუბლიკაციებში

1. **საქართველო და „აბრეშუმის დიდი გზა“ გვიანანტიკურ ხანასა და შუასაუკუნეებში ზოგადი მიმოხილვა.** – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია (ISSN-0132-6058), #2. 2021, გვ. 26-47.
2. **რა იცოდნენ საქართველოში ჩინეთსა და ჩინელებზე.** – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული, XIII, 2020-2021. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაცია (ISSN 1512-2085). თბილისი, 2022 (<https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/journals>).
3. **საქართველოს ხელისუფლების პირველი პირების ოფიციალური და სამუშაო ვიზიტები ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში. ჩინური პრესის მასალების მიხედვით.** – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული, XIII, 2020-2021. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაცია (ISSN 1512-2085). თბილისი, 2022 (<https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/journals>).
4. **საქართველოს-ჩინეთის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობა ორი ქვეყნის სტრატეგიული პარტნიორობის საფუძველი.** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. XIX, 2020-2021. თბილისი, 2022 (იბეჭდება).

**SOKHUMI STATE UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES**

With the right of manuscript

LIA GABLISHVILI

**GEORGIA AND CHINA – HISTORICAL LINKS FROM
“THE OLD GREAT SILK ROAD” UP TO THE PRESENT**

**Herald of dissertation presentation to obtain academic
degree of Doctor of history (Ph.D)**

Tbilisi – 2022

26

The dissertation is completed on Sokhumi State University, Faculty of Humanities – Doctoral Program: *History of Georgia*

Scientific supervisor:

Zurab Papaskiri – Doctor of Historical Sciences, Professor of the Sokhumi State University

Experts:

Kakha Kvashilava – Ph.D. in History, Associated Professor of the Sokhumi State University;

Jaba Meskhishvili – Ph.D. in Humanities, Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Official reviewers:

Nana Gelashvili – Doctor of Historical Sciences, Professor of the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University;

Omar Ardashelia – Ph.D in History, Professor of the Sokhumi State University

The defending of Dissertation will take place on 27 of June 2022, 15:00 at LEPL – Sokhumi State University Board of Faculty of Humanities dissertation council of History. Address: Ana Politkovskaya str. No 26, 7th floor, Presentation hall.

Secretary of Council: **Lia Akhaladze**, Ph.D. in History, Associated Professor of the Sokhumi State University.

An actuality of a problem. 90s decade of 20th century is the start of a new stage in the three-thousand-year history of Georgian sovereignty. On 31st of July 1992 United Nations accepted the Republic of Georgia into the organization. This marks the exit from Russian political and state influence (in which the country was from the start of 19th century) and returning to the world commonwealth as a full-fledged member. By achieving state sovereignty, Georgia regained an important role in foreign policy and became independent actor in international policy. From the beginning of its existence, new Georgian state has outlined its priorities in foreign policy, which lie on western vector.

It does not mean that state relationship with eastern countries should have secondary value. On the contrary, Georgian state aspires to establish strong political and economical bond not only with its own neighbors, but with the states located in the Far East, especially, with the People's Republic of China.

For Georgia, China has never been a completely foreign country. There's a plenty of evidence suggesting that from the late ancient period, when *"The Great Silk Road"* – international caravan-trade highway which connected china with Mediterranean and black sea basins, existed, Ancient Colchis and Iberia had some idea of China and the Chinese. It is assumed that from the Middle Ages, Georgia should have known a lot more about China, with the evidence that there are several archaeological artifacts found along with written legacy of Georgia. Sino-Georgian relationship has strengthened in 19-20th centuries with the remarkable work of Chinese people (Liu Junzhou; Lao Jinjao) in Georgia and with the work of *"Georgian colony in Harbin."* During the Soviet period – Georgia (within its own authority), as a part of the USSR, had some relationship with the Peoples Republic of China, mostly in a cultural sphere. On a state le-

vel, Sino-Georgian relationships started only after Georgia regained independence in 1991 – this is a new stage in a relationship of these two countries.

Today China is one of the main partners of Georgia in the trade and economic spheres. There's a large inflow of investments from china, which positively affects the economy of Georgia. There are new perspectives due to china's current leaders – *Xi Jinping's* initiative – "*One belt, One road*", in which, Georgia is actively participating. Moreover, Georgia has a special place in this project, because it acts as a transport-transit hub, which connects Eurasia.

Considering everything aforementioned, it is quite obvious, that there is a need to create a scientifically sound historical narrative. The actuality of this problem is enhanced by the fact that we do not find a monographic research in historiography, in which, there will be presented a (more or less) whole picture from ancient times to present day, in the aspect of Georgia's relationship with China – one of the World's oldest countries, known for its civilizational achievements. Presented thesis is the first modest attempt to eliminate this kind of shortcoming.

The current state of scientific study of the research topic.
Source base. Georgian historiography has always shown a major interest in researching Georgia's foreign policy in a scientific sense. This problematique is one of the prioritized directions in Georgian historic science. Georgia's relations with both neighboring and distant countries are capially elaborated and the role and place of the Georgian political world in the international arena is shown from the ancient times to the 21st century. With this in mind, the lag we have in the direction of studying Chinese-Georgian relations is remarkable. Moreover, it can be said that Georgian-Chinese relations are, in fact, unexplored. This is especially true of the ancient period

and the middle ages, the purposeful research of which has only recently begun by Georgian scholars.

Despite that, based on the data of written sources and the analysis of the materials obtained as a result of archeological research, a certain display has been created in historiography from the Late Neolithic period between the West and the East on trade and economic relations through the so called "The Great Silk Road". The dissertation contains scientific and popular literature in this field, including, most importantly, Chinese publications are entering the Georgian scientific space for the first time. In addition, the dissertation reflects the studies that discuss the routes of "*The Great Silk Road*" International Trade Highway and the involvement of the Caucasus and Georgia in it.

There's a Georgian historical tradition about the possible contacts in Georgian-Chinese relations, which is reflected in written statues – In the translation of Persian poem "*Vis o Ramin*", "*Abdulmesiani*" by Ioane Shavteli, "*Dilariani*" by Sargis Tmogveli, "*Knight in the Panther's Skin*" by Shota Rustaveli, unknown author's "*Rusudaniani*", "*The Hundred Years' Chronicle*" of author of the 14th century, poem "*Shahnavaziani*" by *Peshangi Pashvibertkadze* (Khitarišvili). Remarkable mention should be given to *Chakhrukhadze's* – who was the poet during the reign of King Tamar and a notable medieval traveler – "*Tamariani*" – where author tells us a story about how he "went around the known world: starting from China, he went to Atlantic Ocean (to modern day Morocco) and from Russia to Egypt and Arabia (Yemen). The presence of China in Georgian traveler's objective increased in the 18-19th centuries. This statement is cemented in the *Raphiel Danibegashvili's* works.

Starting from 19th century, there is a direct contact between Chinese and Georgian cultures, due to Liu Junzhou's arrival in Geor-

gia, who brought tea to the country and helped to develop the tea industry in Georgia. There is plenty of material (mostly informative in nature), which gives us an idea about Liu Junzhou's work in Georgia. China became closer to Georgia due to existence of Harbin's Georgian "colony". Lately, Georgian scholars (*Shalva Chikhladze, Otar Tchigladze, Irakli Giorgadze*), started doing a research on this topic, their work is also represented in this dissertation.

During the Soviet period, Georgia had certain kind of relations with China, especially after country's governmental change (Communist Party gained power) and the establishing of PRC. Despite the fact that researchers were interested by this topic, it yet remains to be fully researched. We have to mention the fact that there is an interesting literature available written by a translator in the Chinese delegation *Zhao Zhongyuan* who wrote about the visit of the Chinese marshal *Zhou De* in Georgia. There is also another Chinese publication on this theme. In this thesis, we will also talk about the journey and impressions of Georgian poets – *Alio Mirtskhulava* and *Khuta Berulava* – in China, who wrote about it in their essays, which gives us a general impression about Chinese-Georgian relations at that moment.

From late 20th century onwards, when Georgia has regained its sovereignty, Chinese-Georgian contacts achieved a new level – from that time (for the first time in the history), those two countries had relations on an international level. This part of the dissertation is completely built on periodic press and the sources based on media outlets. The method of direct processing (translating it to Georgian) of Chinese official press sources and adding it to the small amount of existing Georgian resources, becomes the main innovation in this thesis. The resources which were not available to the Georgian researchers now will make more opportunities in order to overcome this problem.

Method of research. The paper uses a variety of methods, approaches and tools based on the fundamental foundations of modern historical-source-scientific and historiographical research methodology, including: historical-source analysis and hermeneutics of sources; historical-comparative analysis; quantitative-qualitative comparison.

The main results of the research and scientific news as a result of the research, for the first time in historiography, a monographic study reflecting the Georgian-Chinese relations was created, in which the contacts between two states are more or less fully analyzed (from the Ancient – to Modern times). By scientific opinion, most valuable part of the thesis is the one in which there are discussed Sino-Georgian political-diplomatic and trade-economic relations starting from 1990's to the present day. This part, as mentioned before, is built on Chinese language-based sources, most of them will see the light for the first time in the context of scientific research.

Structure of the thesis this dissertation consists of introduction, 6 chapters and a conclusion. It also has a list credited sources and scientific literature (namely 336 units).

THE MAIN CONTENT OF DISSERTATION

In the introduction an actuality of the research theme, the expediency of its scientific study, a brief overview of the source base and historiographical heritage is shown.

In the first chapter – *“Georgia and “The Great Silk Road” in the late ancient times and middle ages. General Overview”* – is presented an observation on functioning of The Great Silk Road in the late ancient times and the Middle Ages, its routes, and Georgia's involvement in east-west trade through this large-scale international hi-

ghway. We are talking about the proof of the passage of the Silk Road on the territory of Georgia.

Georgia was Involved in the international trade even before the exploitation of the Great Silk Road, In the archaic and classical eras, Greek import is seen in Colchis and Iberia. This helped developing roads which then were the part of the Great Silk Road. In this period, the road existing across Mtkvari River had a leading importance of a highway.

In the later period, Iran and Byzantine Empire had wars lasting centuries because they wanted to establish control on the roads which were coming from northern Caucasus. Starting from the second half of 6th century, main transport load was on the Caucasian parts of the Great Silk Road, lately, from the end of the 6th century, its north Caucasian direction became regularly used trade highway. Archaeological artifacts which were obtained during the excavations, make it obvious that Chinese traders were also using this road for trading purposes. We have to mention one artifact, which was found in Tsebelda gravesite, Abkhazia. It is a stone bead which dates back to Sui dynasty (6th century) and it has Chinese hieroglyph “ben” (“emperor”).

In the gravesites, which were excavated in Georgia, which date back to 2th century AD, the remains of Silk were found. Silk fragments also are explored in the gravesites which date to 4th century and beyond. Chinese porcelain also came from the trade road, in particular, “seladons” – their fragments were found in Ani and Dmanisi. In Georgia (Mtskhetijvari) (1993) there was found a Chinese coin which was made during the reign of Sui dynasty (1127-1279). Coin is made from bronze, is perforated in a rectangular shape and has an inscription in Chinese: “*Qing yuan tong bao*” – “*Moorish coin of the era of happy beginnings*”. Despite the fact that this coin is the only

one which was found on Georgian territory, it has a big significance in researching 12-13th century Georgian trade history. It's not a coincidence that Chinese coin has been found in the area, in which, according to researchers, during classic antiquity, was a transit trade highway.

Second chapter – *"What they knew about China and the Chinese in Georgia"* – consists of 3 paragraphs, the 1st of which – *"Traces of China and Chinese in ancient Georgian written monuments"* is dedicated to the traces of China and Chinese found in ancient Georgian written monuments. China is mentioned in ancient Georgian sources by the following names: *Chin, China, Machineti, Chin-Machin, Khataeti*. The present name of this country *"China"* is derived from the root *"Chin"*. The translation of the 11th century Persian poem *"Visramiani"* is the first Georgian written monument in which the term *"Chin"* appears.

China is also mentioned in Ioane Shavteli's *"Abdulmesian"*, as well as in Sargis Tmogveli's *"Dilariani"* In the immortal poem of *Shota Rustaveli*. The term *"Khataeti"* is often found in *"Vepkhistkaosani"* (*"The Knight in the Panther's Skin"*), which according to some scholars (*Alexander Svanidze, Revaz Kiknadze, Otar Chighladze*) should refer to northern China. At the same time (*Alexander Svanidze*) it is believed that *Khataeti* meant the territories of northern China, which were historically known for their land relations, and *"Chin"* and *"Chin-Machin"* should refer to central and southern China.

We also find information about China in the collection of *"Kartlis Tskhovreba"* (*Chronicles of Kartli*). In particular, in the 14th century. In the Chronicle, also known as the *"The Hundred Years' Chronicle"*, China is referred to as *Chin-Machin*, which, according to scholars (*Revaz Kiknadze, Otar Chighladze*), should refer to the whole of China. It is established (*Revaz Kiknadze*) that the chronicler was

well acquainted with Persian sources, first of all, the writings of the famous Persian historian Juvayni, from which he used the term “Chin”. It is assumed (*Otar Chighladze*) that “Machin” and “Man-zi” mentioned by *Marco Polo* should have mentioned the same “South China”. Several episodes of his writings point to the localization of China. The term also mentions the term Altun-Khan, which the Mongols called the emperor of the Qing dynasty.

While researching the historical crossroads of China and Georgia, it is very interesting to see the records of Georgian travelers who were one of the first to travel to China and left us with information about China, the Chinese people's lifestyle, culture and worldview and about their level of development in a particular era. In this regard, first of all, the information preserved in Queen Tamar's admirer, traveler Chakhrukhadze's poem “*Tamariani*”, the analysis of which is devoted to the **2nd paragraph** of the **2nd chapter** – “*On the probable travels of Chakhrukhadze to China*”.

As it is clear from these materials, Chakhrukhadze, except for the fact that he was “*a foreign politician, with the great poems of Tamar the Great, a lover of wisdom and a great rhetor*” (*Anton I Catholicos of Georgia*), he was also the greatest traveler of the era - “*who, as a troubadour and a traveling knight, traveled almost all the world at that time: from China to the Atlantic Ocean (Morocco), And from Russia to Egypt and Arabia*” (*Pavle Ingorokva*)

Another Georgian traveler who mentioned China in his notes was *Raphael Danibegashvili*. The information he left about China is referred in **the 3rd paragraph** – “*Raphael Danibegashvili's information about China*”. In the 18-19th centuries, Georgia's trade relations were connected with the countries of the East and the West, so Georgian merchants traveled by caravan or sea to many distant lands. This led to the formation of families that traded with foreign count-

ries in Georgia, *Raphael (son of Joseph) Danibegashvili* was a representative of one such family. Excerpts from the Sigel-Gujars (a type of certificate in the medieval Georgia) and the text of the “Journey” by the kings of Kartli-Kakheti, as well as materials preserved in the archives of Orenburg and Semipalatinsk, tell about Danibegashvili’s journey. Information about China is found mainly in the records of Rafiel Danibegashvili's well-known third voyage (1799-1813) which was published as a book in Russian in Moscow in 1815.

R. Danibegashvili's materials are of interest to his travels to Yarkant (southern part of China’s Xinjiang Uygur Autonomous Region), as well as to other cities he described (Khudan, Gashgir, Akhsu, Uroban, Ili), which Chinese rulers ruled. In the description, the traveler discusses the ethnic and religious origin of the locals, way of life, morals, ecological and geographical features of the country. The information provided by the traveler contains a number of inaccuracies, although most of the facts are accurate and important for studying the life of Asian people, including the Chinese.

Chapter III of the dissertation – *“Georgian-Chinese contacts in the 20th century”* – consists of 4 paragraphs. **The 1st paragraph** – *“Chinese in Georgia – Liu Junzhou and his contribution to the development of Georgian tea”* – refers to the work of Chinese Junzhou, whose name is associated with the tea seedling greenhouse and tea Establishment of the first small processing factory in Georgia. Liu Junzhou arrived in Batumi on November 4, 1893, along with other Chinese tea specialists, and brought several thousand tea seedlings and hundreds of kilograms of tea seeds.

The tea produced by Liu Junzhou in 1900, sometimes known as the “Royal Tea” – sometimes called “Lao Tea”, won a gold medal at the Paris Exhibition. The tea he brought to Chakvi was considered the best in the Russian Empire. In 1918, Liu Junzhou released a per-

sonal tea label. Liu Junzhou studied the Georgian language, which helped him communicate with the local population. Liu Junzhou left records of his observations on the technological processes of processing tea plantations and obtaining the finished product. Liu Junzhou's descendants still maintain close ties with Georgia.

The second paragraph – “*Georgians in China – the Georgian community of Harbin in Harbin*” – tells about the Georgian community in China, in particular, in Harbin, at the turn of the 19-20th centuries. As it turns out, by 1904, a significant number of Georgian communities were represented in Harbin. In 1905, the Georgian Library was established in Harbin, and in 1908, with initiative of *Nikoloz Tsulukidze* and *Ivliane Khaindrava*, former officers of the Tsarist Russian Army, the “National Society of Georgians” was founded, which was led for a long time by *Ivliane Khaindrava* (deceased in 1938)

It is clear from the letters of Harbin Georgians that in 1921 Up to 3,000 Georgians already lived in Harbin and its suburbs. Most of them were engaged in trade and other businesses. In addition to economic activities, Georgians also took an active part in the political and cultural life of the region. For example, *Lidia Khaindrava*, the daughter of *Ivliane Khaindrava*, the head of the Georgian community, was a well-known poet. She is the author of several collections of poetry published in Harbin and Shanghai.

The Georgian community of Harbin actively supported the Democratic Republic of Georgia. In 1918, a meeting of Georgians from the Far East took place in Harbin. The first official representation (consulate) of Georgia in the Far East was opened in Harbin and the first consul was Doctor *Nikoloz Jishkariani*. The area of operation of the consulate included not only Manchuria, but also Eastern Siberia.

The events of the 1920's (the establishment of Soviet rule in Georgia, fleeing of the Georgian government in France, the agree-

ment between China and the Soviet Union), led to the temporary closure of the Georgian representation in Harbin. Nevertheless, the community had close ties to the Georgian government in France (until France abandoned the Georgian government's delegation); as it sent financial aid and received Georgian periodicals from there. After Harbin was taken over by the Japanese, non-Chinese population in Harbin sharply decreased, and by 1941, the Georgian community numbered a total of about 400 people.

The third paragraph – *“1956 Uprising in Georgia and the Chinese Government Delegation in Tbilisi”* – discusses the events that took place in Georgia on March 9, 1956, which coincided with the visit of the Chinese government delegation to Tbilisi. During the Soviet period, many Chinese statesmen and party figures arrived in Georgia. Among them are one of the prominent representatives of the political leadership of the People’s Republic of China, Commander-in-Chief of the People’s Liberation Army of China at various times, Deputy Chairman of the Central People's Government Council, Deputy Chairman of the People's Republic of China, Deputy Chairman of the Communist Party, marshal *Zhu De* (better known – *Zhou De*). His visit to Georgia coincided with the events of March 9, 1956 in Tbilisi. This section of the dissertation is based on the material of the Chinese delegation, including the translator Zhao Zhongyuan, a member of the Chinese delegation, and the publications of another Chinese author, Zhu Yan. Their data (the material has seen the light for the first time in the Georgian scientific space) to some extent complements the existing database around the events of March 1956.

In the fourth paragraph of the third chapter – *“Georgian-Chinese cultural contacts – China seen by Georgian poets”* – based on the essays of famous Georgian poets *Khuta Berulava* and *Alio Mirtskhulava*, their impressions of the existence of Chinese people

are presented. And culture. These references preserved in the records of Georgian poets, despite the political-ideological conjunctival “deviations”, are still important in this particular era of the political, cultural or economic situation of the Chinese people and the Chinese state, and, most importantly, Georgia – In the context of Chinese-Georgian relations.

The central topic of the dissertation – Georgian-Chinese relations at the state level (since the 1990s) is covered in Chapters 4-6. **Chapter 4** – *“Visits of the highest-level representatives of the Georgian government to the People's Republic of China, according to the materials of the Chinese press”* – provides quite comprehensive information on the activities of the Georgian side in this direction. For the first time in historiography, it contains materials based on Chinese-language, it is a sequential review of the visits of the high-ranking officials of Georgian government – the heads of state, the prime ministers. (As it is known, the Prime Minister has been the first person of power in Georgia since the end of 2013), as well as the official and working representatives of the Speakers of Parliament, Vice-Prime Ministers, Ministers - in the People's Republic of China.

The history of the first person visits of the state begins in 1993. On June 2-4, at the invitation of the President of the People's Republic of China, Jiang Zemin, the Speaker of the Parliament of Georgia, the Head of State, *Eduard Shevardnadze* has visited Beijing. During the visit, the parties signed a joint communiqué; Protocol on Cooperation between the Ministries of Foreign Affairs of the two States; Agreements between governments on cooperation on trade and economic sphere, investment promotion and protection, science and technology, culture, health, agriculture, tourism, customs, sports, communications and telecommunications. A total of seventeen documents were signed. These agreements laid a solid foun-

dation for the development of relations between the two countries. The paper contains the content of the Chinese version of the Communiqué, which was published in 1993. Jiang Zemin and Eduard Shevardnadze signed it in Beijing on June 2.

Georgian-Chinese political-diplomatic contacts continued with no less intensity during the presidency of *Mikheil Saakashvili*, who came to power as a result of the Rose Revolution. A milestone in this regard was President M. Saakashvili's Official Visit to China (April 10-15, 2006) – At the invitation of Hu Jintao, President of the People's Republic of China. During the visit, the Georgian leader held talks with the President of the People's Republic of China Hu Jintao, the Chairman of the Standing Committee of the Assembly of the People's Republic of China of the People's Republic of China and the State Council with Prime Minister Wen Jiabao

The course of the visit, together with other media outlets, was extensively covered by the newspaper "*Renmin Ribao*". This information is published on the website of the Ministry of Foreign Affairs of China, as well as in other Chinese media. The details of the meeting are fully conveyed in the paper. After the talks, the heads of state signed a joint communiqué on the further development of friendship and cooperation between the People's Republic of China and Georgia. Hu Jintao and Mikheil Saakashvili took part in the signing ceremony of the China-Georgia Agreement on Technical-Economic Cooperation and other documents.

In October 2012, *The Georgian Dream – Democratic Georgia* coalition came to power through elections. After the arrival of the new government, naturally, diplomatic relations with the People's Republic of China continued at the governmental level. These were mainly business visits of ministers and vice-presidents, as well as the highest officials of the state – the President, the Prime Minister, their

activities in this direction were more modest than in the previous period. It is true that the Prime Ministers of Georgia (*Irakli Gharibashvili, Mamuka Bakhtadze*) visited China in 2013-2020, but none of these visits had the status of an official visit, according to the relevant protocol.

For example, in September 2015, the then Prime Minister of Georgia Irakli Gharibashvili paid a working visit to China (to participate in the ongoing World Economic Forum in Dalian. This visit was covered by the newspaper “*Renmin Ribao*”. According to the material published in it, during the visit, the Head of the Government of Georgia (September 10, 2015) was hosted by the Prime Minister of the State Council, *Li Keqiang*, at the Government Residence in Dalian.

The visit was also covered by local media, which focused on meetings at the city and provincial leadership levels. According to the material, on September 10, Tang Jun, Member of the Standing Committee of the Provincial Party Committee and Secretary of the City Committee, and Mayor Xiao Shengfeng met Irakli Gharibashvili at the Pangchuitao Hotel to attend the Davos Summer Forum in Dalian. Irakli Gharibashvili addressed a forum on the topic of “Modern Silk Road”, which was dedicated to two topics: “Emerging Bazaars at the Crossroads” and “Modern Silk Road”.

Mamuka Bakhtadze has been twice as the Prime Minister of Georgia in the People’s Republic of China. This was the first time in November 2018, when the Prime Minister of Georgia attended the *first China International Import Expo* in Shanghai. Although, according to the Prime Minister, he was there at the personal invitation of President *Xi Jinping* (Chairman of the People’s Republic of China – the first person of the state) and even met directly with the Chinese leader, due to its content and purpose, this visit was in a working format and it was not official.

Within the framework of the exhibition, the Prime Minister of Georgia *Mamuka Bakhtadze* presented the products of our country's agricultural products and tourism projects to the Chairman of the PRC Xi Jinping. During the visit, the Prime Minister also met with the Chairman of the Board of Directors of the Bank of China, Chen Xiqing. Information about M. Bakhtadze's visit was spread by the news agency "*Huanqiu*". Mamuka Bakhtadze also met with Liu Zhongguo, CEO of Wuliangye Group and Chairman of the Board of Directors of the Joint Stock Company.

Mamuka Bakhtadze's second visit was of a similar nature – in July 2019, the head of the Georgian government arrived in China to attend the Dalian World Economic Forum. During the visit, he met with the Premier of the State Council of China, Li Keqiang.

The same chapter reviews in detail the visits of the other representatives of the Georgian government – the Speakers of Parliament (*Nino Burjanadze, Davit Usupashvili*); Visits of Vice-Prime Ministers (*Giorgi Kvirikashvili, Kakhi Kaladze, Dimitri Kumsishvili, Maia Tskitishvili*). Within the framework of one of such visits, a *Free Trade Agreement was signed between the Government of Georgia and the Government of the People's Republic of China* in Beijing (May 13, 2017), which was signed by the then Minister of Economy and Sustainable Development of Georgia *Giorgi Gakharia*.

Separate **Chapter V** – "*Important Visits of the Chinese Side to Georgia*" – is dedicated to the visits of Chinese government officials to Georgia. After the establishment of diplomatic relations between Georgia and China, a number of important visits from China to Georgia took place. The first official visit to Georgia was on April 16-17 1996, by the Vice Premier and Minister of Foreign Affairs of the State Council of China Qian Qichen. Qian Qichen was received by the Head of State Eduard Shevardnadze during his visit. A meeting

was also held with the Speaker of the Parliament *Zurab Zhvania*. Negotiations were underway with the Minister of Foreign Affairs of Georgia *Irakli Menagarishvili*. After the visit, the Chinese and Georgian sides issued an informational communiqué.

No less important was the visit of Vice Premier of the State Council of the People's Republic of China *Li Lanqing* to Georgia (April 12-13, 2001). He was received by the President of Georgia *Eduard Shevardnadze*. Lee Lanqing also met separately with the Minister of State of Georgia *Giorgi Arsenishvili* and the Speaker of the Parliament *Zurab Zhvania*.

On May 2-5, 2016, a Chinese governmental delegation led by Zhong Gaol, Chairman of the Silk Road Revival Project *One Belt, One Road* Committee, paid an official visit to Georgia. During the visit, the parties signed an agreement on “*Economic and Technical Cooperation between the Government of Georgia and the Government of the People's Republic of China*” and a joint venture between the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia and the Ministry of Commerce of the People’s Republic of China – Memorandum of Understanding. The delegation was received by the President of Georgia *Giorgi Margvelashvili* and the Prime Minister *Giorgi Kvirikashvili*.

The final chapter of the dissertation, **Chapter VI** – “*Chinese-Georgian Trade and Economic Cooperation, the Basis of Strategic Partnership between the Two Countries*” – covers some details of Georgia-China economic relations, as well as the views of Chinese and other foreign experts on trade and economic cooperation between the states of Georgia and China. Raising this topic is conditioned by the fact that cooperation in the trade and economic sphere is the central issue of the Georgian-Chinese political-diplomatic dialogue. It is quite rightly noted in the special literature that “*the econo-*

mic sphere is the cornerstone of Georgian-Chinese relations” (Irakli Sirbiladze and Mikheil Mghebrishvili, Davit Aptsiauri).

This is why this segment of Georgian-Chinese relations is relatively fully developed scientifically by Georgian researchers (predominantly economists – Larisa Korghanashvili, Paata Aroshidze, Ramaz Putkaradze, Mariam Grigalashvili, Irakli Sirbiladze and Mikheil Mghebrishvili, Davit Aptsiauri and others.). Joseph Larsen, Senior Advisor to the USAID Office of Strategy and Programs, has some interesting observations on the importance of Georgia-China economic cooperation. Some issues of Georgian-Chinese economic cooperation are analyzed in detail in the publications of Chinese analysts. Chinese materials, in some cases, even cover Georgia-China relations in the economic sphere in more detail. There are issues that are covered only in Chinese publications and these materials were not available to Georgian researchers until now.

Based on these studies, this section of the paper presents a general picture of economic cooperation between the two countries. Special attention is paid to the autumn of 2013. The initiatives of the “*Silk Road Economic Belt*” and the “*21th Century Maritime Silk Road*” initiated by the President of the People's Republic of China Xi Jinping, which led to the “*One Belt, One Road*” Large-scale project. The initiative includes six corridors connecting China with Europe via various land routes. Georgia is directly involved in the China-Central Asia-West Asia corridor. The “*Belt and Road*” Initiative has created an opportunity for Georgia to become a liaison center between the two regional formats GUAM and the Azerbaijan-Georgia-Turkey Trilateral Cooperation Initiative.

Conclusion summarizes the main results of the study.

**THE KEY ISSUES ADDRESSED BY THE THESIS HAVE BEEN
REFLECTED IN THE PUBLICATIONS AS FOLLOWS**

1. **Georgia and the Great Silk Road in Late Antiquity and the Middle Ages. *General Overview*.** – *Proceedings of the Georgian National Academy of Sciences*. Series of History, Archeology, Ethnology and Art History (ISSN-0132-6058), #2. 2021, pp. 26-47 (in Georgian).
2. **What They Knew about China and the Chinese in Georgia** – *Historical Researches*. Annual. XIII. 2020-2021. Sokhumi State University. Georgian Historical Society by Ekvtime Takaishvili, Abkhazian Organization (ISSN 1512-2085). Tbilisi, 2022, in Georgian (<https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/journals>).
3. **The Official Visits of the High Representatives of the Georgian Government in the People's Republic of China. *According to Chinese Press Materials*.** – *Historical Researches*. Annual. XIII. 2020-2021. Sokhumi State University. Georgian Historical Society by Ekvtime Takaishvili, Abkhazian Organization (ISSN 1512-2085). Tbilisi, 2022, in Georgian (<https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/journals>).
4. **Chinese-Georgian Trade and Economic Cooperation, the Basis of Strategic Partnership Between the Two Countries.** – *Proceedings of Sokhumi State University*. Humanities and Socio-Political Sciences Series. XIX, 2020-2021. Tbilisi, 2022, in Georgian (in print).